

RIK VAN NIEUWENHOVE
**An Introduction to
Medieval Theology.**
**Cambridge: Cambridge
University Press 2012.**
306 s.

Erinomaisia johdantoteoksia keskiajan filosofiseen ajatteluun on saatavilla runsaasti, kuten Rik Van Nieuwenhove itsekin toteaa kirjassaan. Esimerkkeinä voidaan mainita John Marenbonin hiljattain toimittama *The Oxford Handbook of Medieval Philosophy* ja Vesa Hirvosen ja Risto Saarisen toimittama *Keskiajan filosofia*. Vaikka keskiajalla filosofian ja teologian välillä ei tehty yhtä vahvaa erottelua kuin nykyisin, saatavilla ei juuri ole laadukkaita keskiajan teologiseen ajatteluun johdattelevia kirjoja. Poikkeuksena mainittakoon Ulrich G. Leinslen vuonna 2010 englanniksi käännetty *Introduction to Scholastic Theology*. Leinslen teoksessa on runsaasti yhtymäkohtia Van Nieuwenhoven tuoreeseen kirjaan, mutta kun Leinsle käsittelee teoksessaan laajalti myös skolastisen teologian aatehistoriallista taustaa antiikissa ja sen esimoderneja ja moderneja ilmenemismuotoja, Van Nieuwenhove keskittyy juuri keskiajan teologiseen ajatteluun.

An Introduction to Medieval Theology on kirjoitettu opiskelijoita ja muita aihepiiriin tutustuvia lukijoita varten eikä siten juuri edellytä esitietoja aiheesta. Van Nieuwenhove on onnistunut valitsemaan teokseensa edustavan otoksen niin yliopistoteologeja kuin mystiikan teologeja. Kirja etenee kronologisesti kirkkoisä Augustinuksesta (354–430) flaamin kielellä kirjoittaneeseen Jan van Ruusbroeciin (1293–1381). Viimeksi mainittua lukuun ottamatta kirjan henkilögalleria ei sisällä juurikaan yllätyksiä, ja vähemmän tunnetun van Ruusbroecin sisällyttäminen kirjaan selittynee ensisijaisesti kirjoittajan omien tutkimusintressien kautta. Kirjan aloittaminen laajalla Augustinusta käsittelevällä kappa-

leella on luonteva ja perusteltu ratkaisu. Augustinus saavutti vankkumattoman asemansa teologisena auktoriteettina pian kuolemansa jälkeen ja säilytti sen läpi kirjassa käsiteltyjen vuosisatojen. Keskiajan teologian historiaa voidaankin tarkastella suurelta osin muuttuvien Augustinus-tulkintojen historiana.

Sisällöllisesti kirja on tasapainoinen. Kirjan kronologista etenemistapaa täydentää kirjoittajan ratkaisu painottaa samojen teemojen käsittelyä eri teologioiden käsittelyn yhteydessä. Keskeisiksi teemoiksi Van Nieuwenhove nostaa muun muassa kolminaisuusopin, sakramentaalisen teologian, ihmisen luonnollisen järjen sekä yliluonnollisesti valaistun ymmärryksen ja jumalallisen ilmoituksen välisen suhteen. Kirjoittaja käsittelee havainnollisesti ja asian-tuntevasti keskeisimmät yksittäiset kysymykset, joita tällaiselta kirjalta voi odottaa. Näistä mainittakoon esimerkiksi Augustinuksen käsitykset syntiinlankeemuksesta ja pelastuksesta sekä Raamatun tulkinnasta, Anselmin ja Tuomas Akvinolaisen esittämät todistukset Jumalan olemassaolosta, Petrus Abelardin ja hänen vastustajiensa uskon ja järjen suhdetta koskevat kiistat sekä Johannes Duns Scotuksen opin olemisen univoikkisuudesta eli samamerkityksisyydestä.

Tiiviissä johdantoteoksessa on kuitenkin välttämätöntä tehdä valintoja. Van Nieuwenhove mainitsee vain ohimennen esimerkiksi Henrik Gentiläisen ja Gregorius Rimiiniläisen, kaksi huomattavaa myöhäiskeskiaikaista teologia. Toisaalta esimerkiksi Petrus Lombarduksen *Sentensien* tekstiä käsitellään hyvin yksityiskohtaisesti. Vaikka Lombarduksen teokseen kirjoitettiin myöhäiskeskiajalla lukemattomia kommentaareja, ne etäännyivät pian Lombarduksen tekstistä ja liittyivät siihen vain löyhin temaattisin yhteyksin. Tällaisissa sisällöllisissä valinnoissa on viime kädessä kyse makuasioista.

Van Nieuwenhove käsittelee myös monia teoreettisia filosofisia

kysymyksiä sikäli kuin ne ovat välttämättömiä tarkasteltujen teologisten teemojen ymmärtämiseksi. Esimerkiksi Scotusta käsittelevä kappale selittää Scotuksen kompleksisen filosofisen ajattelun perusteita riittävästi niiden tärkeimpien teologisten implikaatioiden ymmärtämistä varten. Samoin Van Nieuwenhove käsittelee taitavasti ja suhteellisen helpottajuisesti esimerkiksi nominalistien ja realistien välisen kiistan teologisia ulottuvuuksia (miten kolminaisuusoppi voidaan muotoilla ymmärrettävästi ilman oletusta partikulaaristen olioiden jakamista universaalisista muodoista) ja sakramenttiteologiaan liittyviä filosofisia kysymyksiä (miten transsubstantiaatio-oppia voidaan kuvata ymmärrettävästi aristoteelisella substanssien ja aksidenssien terminologialla).

Sen sijaan esimerkiksi futuuriin kontingenttilauseisiin liittyviä ongelmia sivutaan kirjassa vain ohimennen, vaikka aihe herätti etenkin myöhäiskeskiajan teologeissa ehtymätöntä mielenkiintoa. Futuurisilla kontingenttilauseilla tarkoitetaan tulevaisuutta koskevia lauseita, joiden totuusarvo ei ole määrätynyt tarkasteluhetkellä, kuten esimerkiksi ”Huomenna Ateenan edessä käydään meritaistelu”. Aiheeseen liittyvät filosofiset kysymykset kytkeytyivät keskiajan ajattelussa moniin teologisiin teemoihin, esimerkiksi siihen, miten voidaan selittää profetioiden ja predestinaation varmuus, mikäli ihmisillä on vapaa tahto ja tulevaisuudessa on aidosti avoimia, ennalta määräämättömiä mahdollisuuksia.

Kirjassa on joitakin kaikuja tutkimuksessa 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla suosituista, sittemmin perustellusti kyseenalaistetuista tulkinnoista. Erityisesti kirjansa epilogissa Van Nieuwenhove puhuu William Ockhamista (n. 1287–1347) sydänkeskiajalla saavutetun uskon ja järjen välisen harmonian hajottajana. Epilogin kuva Ockhamista lähenee siten vaikutusvaltaisen ranskalaisen keskiajantut-

kija Étienne Gilsonin (1884–1978) korostetun kriittistä suhtautumista Ockhamiin. Uudemmassa tutkimuksessa Gilsonin käsitystä Ockhamin skeptismin jyrkkyydestä on pidetty liioiteltuna. Toisaalla kirjassaan Van Nieuwenhove kuitenkin kirjoittaa tarkemmin Ockhamin skeptismin liittyvän etupäässä luonnollisen järjen mahdollisuuteen ymmärtää kristinuskon mysteereitä ilman Jumalan yliluonnollista avunantoa. Van Nieuwenhove pyrkii kirjassaan toistuvasti tuomaan keskiajan teologeja dialogiin nykyaikaisten filosofien ja teologien perusolettamusten kanssa. Erityisesti positivismi esiintyy nykyaikaisen ajattelun keskeisenä lähtökohtana, joskaan sitä, mitä sillä kirjassa tarkoitetaan, ei määritellä erityisen tarkasti. Van Nieuwenhoven kirjassa positivismi edustaa pinnallista ajattelua, joka tukeutuu empiirisesti havainnoitaviin tosiseikkoihin, siinä missä keskiajan teologit osoittavat enemmän kiinnostusta todellisuuden syvärankenteisiin. Aiheeseen liittyviä huomioita ei voida pitää kirjan onnistuneimpana osana.

Van Nieuwenhove liittyy useimpien esittelemiensä teologioiden biografioiden yhteyteen lyhyen taustoituksen käsiteltävän aikakauden poliittiseen ja sosiaaliseen historiaan ja osoittaa yhteyksiä muuttuvan yhteiskunnallisen tilanteen ja teologisen ajattelun kehityksen välillä. Nämä pienet ekskursiot ovat tervetullut lisää kirjaan. Kontekstiin liittyvät kysymykset jäävät usein keskiajan systemaattiseen ajatteluun keskitetyissä kirjoissa sivurooliin. Kirjan jokaisen pääluvun lopussa on viitteet käsiteltyjen auktorien teosten kriittisiin editioihin, ajantasaisimpiin käännöksiin ja suositeltavimpiin johdantoteoksiin. Kirjan bibliografiassa on lisäksi lyhyesti lueteltu keskeisintä keskiajan teologiaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.

MIKKO POSTI
TEOL. MAIST., HELSINKI

RUSSELL L. FRIEDMAN
Intellectual Traditions at the Medieval University. The Use of Philosophical Psychology in Trinitarian Theology Among the Franciscans and Dominicans 1250–1350, osat I–II. Leiden: Brill 2013. 616 & 424 s.

Russell L. Friedman käy kaksiosaisessa teoksessaan systemaattisesti läpi huomattavan määrän vuosien 1250–1350 välillä kirjoitettuja kolminaisuusoppia käsitteleviä teologis-filosofisia tekstejä. Hän keskittyy erityisesti filosofisen psykologian käyttöön myöhäiskeskiajan trinitarisessa teologiassa. Näiden välinen käsitteellinen yhteys perustui myöhäiskeskiaikaisessa ajattelussa Raamatun ja varhaisen kirkon teologien todistukseen Pojasta Sanana, Pyhästä Hengestä Rakkautena ja Ihmisestä Jumalan kuvana.

Myöhäiskeskiajan teologit kiinnostuivat mahdollisuudesta soveltaa inhimillistä psykologiaa selittäviä, erityisesti käsitteenmuodostukseen liittyviä teorioita kolminaisuuden mysteerin tutkimiseen. Siitä, kuinka kirjaimellisesti linkit kolminaisuuden ja ihmispsykologian välillä tuli ymmärtää, väiteltiin kiivaasti. Vaikka Friedmanin pääpaino on filosofisen psykologian ja trinitaarisen teologian välisessä vuorovaikutuksessa, käsittelee hän laajalti myös muita myöhäiskeskiajan trinitaarisen teologiaan liittyneitä metafysisiä kysymyksiä. Kolminaisuusopin ja formaalisen logiikan välistä suhdetta hän sivuaa suppeammin muiden teemojen yhteydessä; aihepiiriin merkitys korostui etenkin 1300-luvun filosofisessa teologiassa.

Teoksen taustaluvussa Friedman esittelee etenkin Augustinuksen jälkivaikutukseltaan merkittävimpiä kolminaisuusopillisia ideoita, kuten jumalallisia relaatioita ja kolminaisuuden psykologisia analogioita. Taustalukua olisi voinut hyödyttää Petrus

Lombarduksen (k. 1164) ja 1215 koontuneen Neljännen lateraanikon-siilin kolminaisuusopillisten muotoilujen tarkempi käsittely. Jälkimmäisen arvovaltaiset päätökset tulivat myöhäiskeskiajan kolminaisuusopillisten keskusteluiden yhdeksi tärkeäksi lähtökohdaksi. Lombarduksen kiinnostavuus perustuu puolestaan siihen, että suuri osa Friedmanin käyttämistä lähteistä koostuu eri ajattelijoiden kommentaareista Lombarduksen *Sententseihin*. Näitä puutteita ei voida kuitenkaan pitää erityisen suurina Friedmanin tutkimuksen aikarajauksen vuoksi.

Yksi Friedmanin monumentaalisen tutkimuksen pääväitteistä on, että myöhäiskeskiajan kolminaisuusopillisessa teologiassa kehittyi kaksi toisiaan vastustanutta traditiota, joista ensimmäisen edustajat olivat pääosin dominikaaneja ja jälkimmäisen fransiskaaneja. Valtaosa muihin sääntökuntiin kuuluneista ja sääntökuntiin kuulumattomista teologeista kannatti käytännössä jompaa kumpaa. Dominikaani- ja fransikaanitraditioiden väliset kiistat perustuivat pääosin niiden erilaisiin käsityksiin Jumalan persoonien konstituutiosta. Dominikaanien mukaan Isä, Poika ja Pyhä Henki erotuivat toisistaan todella erillisten jumalallisten relaatioiden (*paternitas, filiatio, spiratio passiva*) perusteella. Fransiskaanit puolestaan selittivät Jumalan persoonien konstituution aktiivisten emanaatioiden avulla. Heidän mukaansa Poika syntyi Jumalan järjen kautta ja Pyhä Henki Jumalan tahdon kautta.

Molemmat teoriat perustuivat Augustinuksen kirjoituksiin. Vaikka auktoriteetteina pidettyjen antiikin kirjoittajien lausumat olivat tärkeitä myöhäiskeskiajan kirjoittajille, Friedman osoittaa, että he eivät suhtautuneet näihin kriittikittävästi. Friedman kutsuu eri ajattelijoiden systemaattisesti kehittämiä auktoriteettien tekstien vaihtoehtoisia luku- tapoja marginalisaatiostrategioiksi. Erilaisten marginalisaatiostrategioiden avulla myöhäiskeskiajan teolo-